

Den gale Moltke *eller* Excentriciteten i centrum

Det tysk-danske litterære milieu i København ved udgangen af
det 18. århundrede

Af Sven-Aage Jørgensen

»...det smerter mig, men jeg kan ikke andet end udraabe: Quid mihi cum Dano? Germanus esse volo.« I *Illustreret Dansk Litteraturhistorie*¹ fremdrager Vilhelm Andersen dette udbrud i et brev af Jens Baggesen (1764-1826), der utvivlsomt var landets største poetiske begavelse mellem Ewald og Oehlenschläger. Hvorfor skulle han dog ønske at blive tysker?

Den danske helstat med sine danske, norske og tyske befolkningsgrupper – en folketælling 1769 regner med ca. 785.000 danskere, 725.000 nordmænd og 450.000 fra det hovedsageligt tysktalende Slesvig-Holsten – havde naturligvis i hovedstaden tilsvarende kulturelle milieuer. De store navne i det 18. århundredes anden halvdel var henholdsvis Ewald, Wessel og Klopstock, men der var mange andre. Grænsen mellem de norske og de danske »partier« var, såvidt jeg kan se, på ingen måde skarp – eksempelvis blev Pram vel nærmest dansk, Suhm identificerede sig med norsk nationalfølelse –, og vi ser Baggesen som Wessels arvtager – således som Wessel selv gjorde det. Det »tyske partis« eksistens har vi derimod fortrængt – eller erindrer det som den truende »fortyskning« af landets åndsliv.

Hvad kunne endnu i firserne gøre det tyske milieu i hovedstaden mere fristende end det danske? Det »tyske partis« glansperiode var jo hørt op, da Friedrich Klopstock, Tysklands førende digter, efter over tyve års ophold i København forlod byen ved den ældre Bernstorffs fald og Struensees magtovertagelse i 1770. Med ham gik også hofprædikanten, salmedigteren og tidskriftredaktøren Johann Andreas Cramer (1723-1788), der havde udgivet *Der nordische Aufseher* (1758-61), dramatikeren Heinrich Wilhelm von Gerstenberg (1737-1823), der med den let kannibalistiske tragedie *Ugolino* (1768), havde indvarslet »Sturm und Drang«-perioden og med

Gedicht eines Skalden (1766) inspireret Klopstock til at skifte fra antik til nordisk mytologi i sin digtning og dermed fået ham og andre til at istemme det, som modstandere i Tyskland kaldte »Bardengebrüll«. Man bør heller ikke glemme Bernstorffs sekretær Helferich Peter Sturz (1736-1779), Tysklands første essayist.

Efter Guldbergperiodens nationale reaktion havde det »tyske parti« genetableret sig som en kulturel faktor, og med al respekt for den vittige satiriker P. A. Heiberg (1758-1841), for Christen Pram (1756-1821) (fig. 1) og for de oprindeligt tysksproge-

Fig. 1. Andreas Flindt: Christen Pram. Efter tegning af Bertel Thorvaldsen, ca. 1794-95.

de Johann Clemens Tode (1736-1806), Werner Abrahamson (1744-1812) og L. C. Sander (1756-1819), så var selv den toneangivende Knud Lyne Rahbek (1760-1830) ikke så spændende som de mere moderne og geniale brødre Friedrich (1750-1819) og Christian Stolberg (1748-1821). Og så var der i det danske milieu ikke mæcener, som kunne måle sig med den vidtfavnende, højt begavede og følsomme Ernst Schimmelfmann, med August Hennings, Reventlowerne og prins Friedrich Christian af Augustenborg, til hvem Schiller skrev sine breve *Über die ästhetische Erziehung des Menschen* (1795). Og mæcener – det havde den sære, ekstatiske og entusiastiske, men frem for alt ludfattige Baggesen brug for, der hverken havde et borgerhjem eller en præstegård i ryggen.

Hvordan så milieuerne så ud? Simplificerende kan man sige: det »tyske parti« var domineret af aristokratiet samt de holstenske og indkaldte tyske embedsmænd og lærde. Det var moderne, følsomt, filantropisk, kosmopolitisk, reformvenligt – og patriotisk i loyalitet mod det overnationale monarki. Det »danske parti« var naturligvis også påvirket af de litterære strømninger i de andre europæiske lande, det var borgerligt med antiaristokratiske tendenser, reformivrigt indtil det revolutionære. Og det blev i stigende grad nationalt – og det vil sige antitysk og efterhånden også antiholstensk.

Det er svært at danne sig et klart indtryk af forholdet mellem de to milieuer. Der findes mange tyske og danske litteraturhistorier, men ingen større *moderne* monografi over litteraturen i helstaten Danmark i det 18. århundrede, hvori den tyske og den danske ses i sammenhæng, medens man kan hente meget hos Vilhelm Andersen og Magon, dog mest af biografisk art.² Men som digter behandles Friedrich Stolberg lige som Helferich Peter Sturz og Gerstenberg for det meste kun i tysk kontekst; af de tyskskrivende har Friederike Brun (1765-1835), hvis fader var præst ved Skt. Petri Tyske Kirke, dog oplevet en renæssance i dansk litteraturhistorie som repræsentant for europæisk salonkultur. Men nævnes bør også Carl Friedrich Cramer (1752-1807), der var vokset op i København som søn af hofpræsten J. A. Cramer og som 23-årig fik et ekstraordinært professorat i klassiske og orientalske sprog samt homiletik i Kiel, hvor faderen efter Struensee's fald var blevet professor primarius i teologi og prokansler. Carl Friedrich, der var en begavet

oversætter af dansk litteratur og flittig musikskribent, savnede imidlertid milieuet i hovedstaden, dukkede op så tit som muligt, færdedes hjemmefant i salonerne og spillede 1789 en central rolle i »Tyskerfejden«,³ striden om operaen *Holger Danske*, der både havde æstetiske, kulturpolitiske, sociale og nationale aspekter.

I »Holgerfejden« blev modsætningerne mellem de to milieuer sat på spidsen. Baggesen havde samarbejdet med en tysk komponist, skrevet en libretto og dermed i Rahbeks øjne bidraget til et feudalt kunstværk; han havde tilmed skrevet efter tysk forlæg, brugt Wielands rokokoprægede eventyrepylion *Oberon* og ladet den danske nationalhelt »tirelere« på en operascene, som Rahbek skrev. Bedre blev det ikke af, at Cramer i forordet til sin tyske oversættelse satte kamæleonen Baggesen over Ewald. Baggesen kunne jo det hele, både være frivol og vittig som den norske Wessel og følsom og ophøjet som den danske Ewald. Ingen var i tvivl om hans genialitet – og nu havde han i den danske borgerlige intelligens' øjne sluttet sig til »det tyske parti«; han led under fejden, medens hans oversætter Cramer befandt sig som en fisk i vandet.⁴ Selv betragtede Baggesen ikke tysk og dansk som modsætninger, men som provinser uden faste grænser i en fælles nordeuropæisk – han skriver germansk – kultur, der havde kristendommen og reformationen som arvegods og reflekterede oplyst og følsomt over denne arv; det indebar i 1789 en filantropisk kosmopolitisk tro på menneskeheden med mystiske overtoner.⁵ Han begav sig ud på en længere rejse, der blev finansieret af Schimmelfmann og hertugen af Augustenborg og både var en flugt fra »Holgerfejden« og en kurrejse.

I første etape, sejladsen til Kiel deltog Friederike Brun og hendes børns informator Johann Karl Spazier (1761-1805) på vej tilbage til Tyskland. Han fulgte lang tid med på Baggesens rejse og skrev siden en selvbiografisk roman, der også behandler livet i København. C. F. Cramer var også med, men måtte blive i Kiel. I kurbyen Pymont traf Baggesen så helt uventet »en lang, dødbleg, huløjet Gestalt«, sin ven Adam Gottlob Detlev Moltke (1765-1843) (fig. 2), kaldet »den gale Moltke«. De falder hinanden om halsen: »Misforstaaelser, ulykkelig Kjærlighed, overnaturlig Anstrængelse og Brystsyge har sat mig i den Tilstand, hvori Du her ser mig«, udbrød han, idet Blodet styrtede ham ud af Munden

– »Misforstaaelser, ulykkelig Kjærlighed, utidig Anstrængelse og Nervekrampe har bragt mig i denne Forfatning, gjentog jeg, og hæftige Krampetrækninger ledsagede min Fortælling.«⁶ Moltke var så meget på kant med sin familie, at han kun havde en tjener og en let rejsevogn til rådighed på færdene gennem Europa, men Baggesen, informator Spazier og greven, som på Baggesens forlangende aflagde sin titel og kaldte sig Adams, drog i den ombyggede rejsevogn under devisen »Liberté, Égalité, Fraternité« fra Pymonts sygelighed videre til det republikanske Schweiz og det revolutionære Frankrig, hvor Baggesen dansede på ruinerne af Bastillen – men det er en anden historie, som er fortalt mange gange.

Det gælder ikke for Moltke,⁷ og en nylæsning af hans værk kan heller ikke bevirke nogen principiel revision af tysk eller dansk litteraturhistorie; Moltke må blive stående i andet geled, men hans forfatterskab er litteratur- og mentalitetshistorisk interessant, fordi han førte bestemte tidstypiske tendenser ud i det ekstreme og kaster et strejflys over det af den nyere forskning noget forsømte tysk-danske milieu i hovedstaden.

Siden middelalderen har der været Moltker i Danmark, men den mest succesrige linie blev grundlagt af Mecklenburgeren Adam Gottlob Moltke (1710-1795), der blev Frederik V's fortrolige – først som kammerpage og til sidst som overhofmarskal; han blev ikke minister, men en næsten almægtig favorit. Han blev ridder af elefanten, storgodsejer og lensgreve til Bregentved. Han stod i spidsen for både Asiatisk Kompagni og Kunstakademiet og meget andet – og lad mig da også tilføje, at han på Turebyholm i 1751 plantede stamtræet til alle Grev Moltke pæretræer. Han havde af kongen fået det specielle privilegium for Bregentved, at lensgreven selv kunne vælge blandt sine descendenter, hvem der skulle arve titlen og godset.

Det så ud til at skulle blive Adam Gottlob Detlevs fader Magnus, der så i tidens fylde kunne lade det gå videre til vor helt, der som tiårig var blevet løjtnant à la suite i faderens regiment. Han forlod imidlertid hæren 1783 på grund af dårligt helbred, tog studentereksamen og studerede jura – men derudover Spinoza, Diderot og andre misliebige forfattere. Derudover omgikkes han studenter fra de fattigste lag, blandt andre Baggesen. Forældre-

ne, der ikke var tilfredse med hans omgangskreds, meninger og ægteskabsplaner, sendte ham til det tyske reformuniversitet Göttingen; hans helbred forværredes, og til sidst tog han til kurbyen Pymont.

Ewalds *Levned og Meninger* var ikke blevet publiceret endnu, Baggesens rejsebog *Labyrinten* blev derfor den første fremstilling i dansk litteratur af en konsekvent subjektivistisk, følsom og samtidigt uafladeligt reflekterende verdenserfaring. Den danske prosa kom her endelig på højde med den Sterne-stil, som graserede i den europæiske litteratur – det er nok betegnende, at det »danske parti« P. A. Heiberg og Tode stadig finder deres forbillede i Smollett (1721-1771), medens *A Sentimental Journey through France and Italy* (1768) ikke blot har inspireret Baggesen, men også C. F. Cramer og Moltke, hvis samtidige »genialske« skrifter er tysk-sprogede pendanter til *Labyrinten*, skrevet i samme stil, produkter af det samme milieu og den samme generation i København. Ofte anvendte begreber som trans-, bi- eller interkulturel er efter min opfattelse hér misvisende – der er tale om bilingvale forfattere inden for samme protestantiske, nord-europæiske kultur. De er dobbeltsprogede i den forstand, at de forstod begge sprog, skrev på enten det ene eller det andet – eller som Baggesen og – i mindre grad – Oehlenschläger på begge.

Cramer og Moltke søgte at overgå deres danske forbillede, at skrive mindst lige så moderne, mindst lige så subjektivistisk, springende, normbrydende, reflekterende og genredstruerende som Baggesen – *to outbag* Baggesen, som Cramer siger et sted med en hentydning til Shakespeares »outherede Herodes«. Cramer gjorde det ved at oversætte *Labyrinten* og forsyne oversættelsen med anmærkninger, ekskurser, tilføjelser og protester, således at der i den kritiske, næsten tekstopløsende oversættelse opstår et nyt værk. Oversætteren og kritikeren træder frem sammen med forfatteren, kompletterer og korrigerer ham – undertiden på en sådan måde, at Cramers lidt tåbelige indfald: at læse Baggesen bagfra og kalde ham Neseggab bliver et ram-mende udtryk for Cramers forståelse af ham.

Moltke skrev sin *Reise nach Maynz (zur Zeit des Bombardements)* (Altona 1794-95) med ikke en under-, men en overtitel *Buitenspoorigheeden*, hollandsk for svinkeærinder, at køre ud af sporet,

Fig. 2. Bertel Thorvaldsen: *Adam Gottlob Detlev Moltke til Nütschau*, 1803-04. Thorvaldsens Museum.

schen Damen sind etwas kalt. — Bey südlichen wird ihm die Phrenesie, die Schuppen sogar, weit eher Empfehlung, als Stein des Anstoßes seyn. So auch bey mir; bey Baggesen; deren Herz stets nach . . Süden hin strebt. Wir schlagen auf unsre Brust. Sind wir nicht auch: „Jeg var fuld, og du er fuld; vi er alle fulde!“

Nun. — Dieß bringt mich — da nichts Sterbliches ohne *Ufuldkommenheder* (Unvollkommenheiten) ist, — auch auf den . . Schatten, den ich in dieß Colorit seines lebendigen Characters hineinpinseln muß. Man weiß genug: Liebe ist eine lange, so wie Zorn eine kurze Raserey. Und . . muß man es nicht

der gewöhnlichen vernünftigen Gattung sich beim Lesen des Haupttitels verspricht. Es erklärt zu gleicher Zeit, warum man zum Umschlagstittel ein ausländisches Wort gewählt hat, und aus welchem Bewegungsgrunde die *babycloaths of Court* (siehe Paine) noch in einem Parenthesenwirbel auf dem Titelblatte haben aufbewahrt werden müssen.

bedauern, daß . . bey allen jenen seltenen und schönen Eigenschaften seines Herzens und Geistes . . unser Moltke . . wirklich . . um mich des starken Worts: toll, zu enthalten . . wenigstens . . ausgemacht wahnsinnig, ist!

That he is *mad*, 'tis true, 'tis true, 'tis pity;
And pity 'tis, 'tis true: a *foolish* figure!

Er hat mir selber erzählt, wie ihn bereits vor zehn Jahren in Copenhagen, als er sein Examen artium und juridicum nahm, alle seine Commilitonen daselbst nicht anders als „Geniet“ oder . . „den *gale* Moltke“ genannt.

Die Nessel — (man sagt: „*Tête brulée*..“) brannte also bereits früh; sie ist auch Nessel geblieben *) und brennt noch; — Er hat sich seitdem dieser Qualification immer würdiger gezeigt.

Gal ist er wirklich noch jetzt: es muß wahr seyn; denn — „*ficcomi al popol tutto favola*

*) *Urit mature quæ vult urtica manere.*

Fig. 3. Opslag fra Adam Gottlob Detlef Moltke: *Reise nach Maynz*, Altona 1794-95.

excentriciteter. I overensstemmelse med genren »følsom rejse« når Moltke i de udkomne Excursion I og II på grund af digressioner aldrig længere end til Hannover. Hvad læseren får serveret, er ingen gammeldags rejseskildring, men noget ganske andet:

»Eine Reise ist dem Gutorganisierten ein Gehirnvomitiv.

Eine Reise ist ein Spiegel!

Der Reisende sieht sich selbst darin.

Eine Reise ist des Reisenden Schattenriß« (S.25)

Cramer var også her symproducerende og forsynde værket med en lang indledning, der karakteriserer Moltke og skal forberede læseren på dennes livs- og skrivestil, på de »Tollheiten«, dvs. den geniale excentricitet, de revolutionerende eller revolu-

tionære indholdsmæssige og stilistiske innovationer, som kendetegner hans værk. Lad mig give nogle få eksempler, så det hele ikke bliver for abstrakt.

Bogens motto lader tredje stand sige med Herrens ord efter syndefaldet: »se, Adam er blevet som en af os til at kende forskel på godt og ondt; men nu, på det han ikke skal udrække sin hånd og tage også af livsens træ og æde og leve evindeligen ...« (1. Mosebog 3,22). Læseren, der kender sin Bibel, tilføjer naturligvis: han skal derfor uddrives af Edens have. Adam Moltke har smagt af kundskabens træ, han fået åbnet øjnene for social og politisk uret og vil blive uddrevet af adelstanden.

Derefter varierer Cramer over mange sider temaet: »der tolle Moltke« eller – synonymt – geniet, som hans studiefæller kaldte ham. Det sker på alle de sprog, som man forstod og legede med i det

jene Gedanken, die ohnehin von der Seiltänzerart nicht waren, bey dem Hin und Herschaukeln des Stegs, verursacht durch obbemeldete Revolution, zurück, und machten anderen Platz, die hervorstürzten, kühner waren, von keinem Schwindel etwas wußten, und das Gleichgewicht zu verliehren, nicht fürchteten.

Es war nemlich an dem, daß ich in eine Epoche dieses heutigen Tages trat, die mir auch damals auf tausend Meilen nicht in den Sinn fiel, als ich erwachend die Mühe vom Kopf zog, und der lieben Sonne, so grade im Winkel meines Fensters, ein Topaze, spielte, guten Morgen sagte, und noch einmal guten Morgen! — Auch war dieselbe, so wie der Tag zunahm, corpulenter wurde an Begebenheiten, Zufällen, Anordnungen, Geschäften und Verrichtungen mancher Art, sehr ferne davon, irgend eine meiner Nerven in Vibration zu setzen. Erst gegen Abend, wie der Mond lange Schatten zeichnete, alles umher so dämmernd und so licht war, wie ich ins Freye rief, und mir von dem ausgejubelten Hosianna Brust und Herz schwoll, da fühlte ich ein

Herannahen dieser bedeutungsvollen Epoche, der man, wenn man sie auch am Pfingstfeste erlebte, und mit allen Zungen redte, dennoch keinen Namen zu geben wissen würde. Jetzt war sie da, die Epoche! sie umgab mich! Wie das Seidengespinnt die Raupe — — doch nein, dieß Gleichniß paßt nicht; denn ich spann die Epoche nicht; sie spann mich! sie umgab mich, wie das Meer die Insel! wie die Peripherie das Centrum! falsch, wieder falsch — falsch wie das erste Gleichniß! Ich werde es nicht beschreiben können! die Epoche war zu schön! zu mannigfaltig! zu herrlich! Sie war ein wahrer Regenbogen! O, Musen und Grazien, ich werde sie nicht beschreiben. Doch . . . halt wahrlich Nein doch — es Nein gar kein? auch kein? Ah h h h h h h? Wer da sucht, der findet! eine Beschreibungsmöglichkeit habe ich gefunden — ich eile sie sogleich meinen Lesern mitzutheilen; ohne Vorrede und Nachrede; denn wer sie ohne die nicht versteht, dem bin ich nicht im Stande, diese Epoche begreifbar zu machen.

P

Fig. 4. Opslag fra Adam Gottlob Detlef Moltke: *Reise nach Maynz*, Altona 1794-95.

tysk-danske milieu i København. Med udgangspunkt i Baggesens to linier: »Original? Original? /Dog ikke...gal?« (s. 6) affærdiges filistrene, der ikke kender andet end kedelig normalitet, og i hvis øjne Moltke som den geniale Hamlet er »mad«. Videre går det over stok og sten, på plattysk, fransk og italiensk, citater og små anekdoter hvirvler mellem hinanden: Dér »geit der unkloke Molk«, »ce Moltke est un fou«, »he snappt öwer!«, »Faith, he is crack'd«, »mente captus«, »ein Enthusiast«, »ein exageré«, »ein enragé« – »kurz ein Genie« (s. 7-9) (fig. 3).

Det er en ny kalejdoskopisk og excentrisk stil, som spiller på begrebets forskellige konnotationer på de forskellige sprog og i forskellige kontekster. Den er langt fra klassisk klarhed, den er, mener Moltke og Cramer med et citat fra Butler »a Baby-

lonish Dialect« ligesom Miltons og tilføjer: »but we find grace in its deformity« (s. 15). Denne stil afprøves i skildringen af rejsen, der virker som åndeligt vomitiv, som brækmiddel: på den befries hjernen for det vanlige og sædvanlige. Den rejsende optager og bearbejder det nye, men formes samtidigt af det. Rejseskildringen er den nyfundne subjektivitets mulighed og medium, den er subjektivitetens spejl eller i hvert fald silhuet.

Hvor godt det lykkes, kan man diskutere, og Moltke taler selv et sted om »verunglückte Yorick-iaden«, altså Sternepasticher, i hvilke det ironiske forhold til oplysningstidens nyttige rejsebøger kan komme til udtryk. Læseren følger med Moltke til Hamburg, men får ingen topografisk skildring af byens seværdigheder. For det seriøse publikum, der har studeret Friedrich Nicolais *Beschreibung einer*

! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! !
 ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! !
 ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! !
 ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! !
 ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! ! !

Gleicht dies nicht einer Generalsalve, frug ich meinem Bruder?

Er sah darauf, schüttelte den Kopf — einer Generalsalve?

Ja . . . der Bewunderung! (ich)

Wie gefällte Bajonette sieht es aus (er)

Weg mit Bajonetten! Brutusdolche sind es!

Dies war ein kleines Intermezzo, wie meine Leser sehen — eine Zugbrücke! Nun eine Frage ans Herz! Haben Sie, während daß ich diese Zugbrücke fallen ließ, ausgemacht, von was Art und Beschaffenheit die Epoche wohl war? Nichts? So beklage ich Sie wahrlich — denn nun ist weiter keine Rettung — Sie müssen fort — fort — mit fort — mit hinein in die Epoche!

Ah! die Älster ein Silber! und der Mond — millionenfach an den Fenstern wiederfunkelnd —

rund umher Magie! seht die Bläue des Himmels! die hin und wieder wankenden Sternchen!
 Unser Vater hat viele Wohnungen! durch das Laub dieser Allee fallen Lichtblasen! Sie irren! man möchte sie haschen! Ach! wie ist alles so herrlich und hehr! Welcher Lichterguß! Wie strömt es von Millionen Welten! Sieh!

. "Stolz den gebogenen Hals, schwimmt

Und den Fittig in die Höh, der Schwan!"

.

Ach gösse dich einst, Schaale, Gott auf dem Altar,

So zerfiel, Trümmer, die Schöpfung! es brach des Leun Herz!

Es versiegte die Urn! tönte Todeston

Um die Leyer! und gewelkt sankt der Kranz!
 Dort schuf sie der Herr! hier dem Staub näher den Mond,

Den Genosß schweigender kühlender Nacht, sanft schimmernd

P 2

Fig. 5. Opslag fra Adam Gottlob Detlef Moltke: *Reise nach Maynz*, Altona 1794-95.

Reise durch Deutschland und die Schweiz, im Jahre 1781. Nebst Bemerkungen über Gelehrsamkeit, Industrie, Religion und Sitten. 12 Bd, Stettin 1783-1796, meddeles dog i et kort anhang blandt andet følgende: »Das heilige Vater unser ausgebessert, 4 Schilling, Die zehn Gebote corrigiert 6 Schilling, Den (sic) Erzengel Gabriel die Finger lackiert 1 Mark 10 Schilling«. Det er klart, at det drejer sig om restaureringsarbejder, men eksemplerne med priser antyder med deres ironisering af de topografiske rejseberetninger, at de gode hanseater ønsker at forbedre eller korrigere åbenbaringen hhv. give religionen et mere moderne og merkantilt anstrøg.

Som Sterne leger Moltke med typografien. Revolutionens etårsfødselsdag fejres d. 14. juli som begyndelsen til en ny tidsalder (fig. 4); hans begejstring går som pinseunderet så meget ud over det,

som sproget kan udtrykke, at han griber til fem linier bestående af lutter udråbstegn (fig. 5). »Er det ikke en generalsalve?«, spørger han sin broder, der er på vej for at slutte sig til den prøjsiske hær, der belejrer det revolutionære Mainz. Broder Joachim ser dem som et bajonetangreb, men da Mainz er målet, forvandles bajonetterne for vor Adam til feje Brutusdolke. Kort efter bliver ikonets mangetydighed til tvetydighed; de to brødre overrasker på en natlig vandring et elskende par. Moltke anvender nu udråbstegnet som ikon for en erigeret penis med allusion til den berusede og sovende Noah (1. Mosebog 9,21). Adam Detlev vender som Sem og Jafet ryggen til, så vi erfarer ikke, hvem de så i Hamburgs nat (fig. 6 og 7).

Den litteratur, som man kan bruge, citeres naturligvis – og citaterne bliver hos Moltke over lan-

Die Erdulder des Strahls heitert! in jener
Nacht

Der Entschlafnen, da umstrahlt einst sie Gestirn!
Ich preise den Herrn! preise Den, welcher des Mondes
Und des Todes kühlender, heiliger Nacht, zu
dämmern,
Und zu leuchten! gebot. Erde, du Grab, das stets
Auf uns harrt, Gott hat mit Blumen dich
bestreut!

Kinder, pflücken wir so gerne Blumen, Jüng-
linge, Männer; gehen wir die Blumen vorbei —
und doch sind der Blumen so viele, so unzählige!
warum pflücken wir nicht gerne Blumen; warum
bleiben wir nicht Kinder? Seyd wie die Kinder!

Tief über dem Geländer hing ich — mein Kopf
hing weit über; er wollte sich hinuntertauchen in
das klare Silberwasser; — die Sterne glänzten
darinnen, ich wollte hinunter mich stürzen! — es
sind Blumen, ich will sie pflücken! rief ich —

Schwärmer! (mein Bruder)

Die Welten sind Blumen, sagt' ich meinem Bruder,
ihn um den Hals fallend, und die Menschen —

Schmetterlinge darinnen, fiel er ein —

... Bienen, sagte ich!

und lag wieder in meiner vorigen Position — Schö-
ner ward es immer und herrlicher! Der Mond
blickte nun höher, tief in die Wasser, und die Wasser
schienen dadurch unergründlicher — Ach! seufzt' ich
laut, und dieses Ach! umfing eine Unendlichkeit!
und zerschmolz doch wieder in Liebe!

O! hätte ich der Liebe nicht, ich wäre ein tönend
Erz, und eine klingende Schelle!!

Was ist's? fragte ich heraus — es ist als wenn
die Bäume vor dem Sturme schaukelten — als wenn
der Geist in den Blättern rauschte — und doch rührt
sich kein Blatt?

Sieh dich um — (mein Bruder.)

Ich sah — nahm meinen Bruder in den Arm, ging —
eilte, ohne auch nur einen Blick der Älster zuzuwer-
fen — wie konnte ich das thun, wie werd' ich's
entschuldigen? welchen Mantel der Liebe werde ich
darüber legen?

„Da nahmen Sem und Japhet ein Kleid und
legten es auf ihre beyde Schultern, und gingen

Fig. 6. Opslag fra Adam Gottlob Detlef Moltke: *Reise nach Maynz*, Altona 1794-95.

ge stræk montage. Han indmonterer Montaigne side op og side ned på fransk, medens han oversætter den lige så ofte citerede Sterne. Et »naivt« digt af Claudius, for hvem det naive var en genre eller stilform, lægges i munden på en ung moder, der *per definitionem* jo er naiv. Det er det jævne folk også, hvis suk over krigen bringes på det nedertysk, som Moltke virtuost benytter som troskyldighedens medium i et detaljeret genrebillede.

Endnu mere end *Labyrinten* står Moltkes bog i Den Franske Revolutions tegn, skrives under indtryk af belejringen af det jakobinske Mainz, der blev tilbageerobret af de tyske fyrster i 1793. Moltke går ind for revolutionen med dens nye orden og mod ene- og adelsvælde og finder lige så polemiske toner som det »danske partis« P. A. Heiberg i *Indtogsvisen* (1790) og Malthe Conrad Bruun i *Aristokra-*

ternes *Catechismus* (1796). I et ironisk kapitel kaldet »Recepte und Mittel zur Unterstützung des jetzt hülfsbedürftigen glorreichen Adelstandes« (I. s. 62-151) persiflerede han nådesløst ædel byrd og de stolte aner, som i virkelighedens verden har været staldkarle og frisører.

*Dansk Adels Aarbog*⁸ beretter, at Moltke i sin seglstampe udskiftede de tre urhaner i slægtens våben med tre revolutionære frygerhuer og ville tituleres citoyen Moltke. Ved en middag på Bregentved skal han iflg. sønnen Carl Moltkes erindringer⁹ have angrebet den arvelige adel og majoratsvæsenet, og da han efter en alvorlig samtale med sin bedstefader fastholdt det, udelukkede lensgreven klogt nok denne gren af familien fra at arve stam-sædet Bregentved. Adam Gottlob Moltke indsatte i et dokument af 20. april 1790 sin femte søn som

rücklings hinzu, und deckten ihres Vaters ! zu, und ihr Angesicht war abgewandt, daß sie ihres Vaters ! nicht sahen."

Werd' ich sagen, der Mensch kann unmöglich alles umfassen: oder je entwickelter, je inniger die Herzensstimmung, je offener eben daher auch jedem neuen Gegenstande — je unwiderstehlicher von diesen hingerissen oder? oder? oder? Soll ich vielleicht gar lieber nicht entschuldigen, sondern geradezu sagen Unbeständigkeit Halt! das ist eben grade die ! ebenfalls meiner Seele, worüber ich den Mantel decken möchte! — Muß ich — darf ich nicht? auch nicht, wenn ein Ohngefähr, ein Versehen, ein Zufall Schuld hätte, daß die ! blickbar werde? Wer wird es denn entschuldigen, wenn ich's nicht kann, nicht darf? Keiner meiner Leser? Auch nicht eine meiner Leserinnen? Keine wird den Mantel der Liebe nehmen, und mir ihn umlegen?

Wir gingen nicht, wir eilten, wir eilten nicht, wir stürzten, wir stürzten nicht, wir flogen mitten unter die Menge. Es waren die Töchter Hamburgs,

die mich so schnell von der Alster forttrissen! Von irgend einem öffentlichen Vergnügen, vom Schauspiel etwa, oder von einem Spaziergange kamen sie hier unter die Allee, und wollten, die Fröhlichen, bey sanfterem Mondenstrahl, jedes Bild der Liebe lauschenden in dem innersten ihrer Empfindungen betrachten; es mit dem sanften Lichte, das umher schimmerte, bekleiden, damit es ihnen zur Nacht, in gefälligen Träumen, ein glückverheißender Engel erscheine — damit es ihnen Botschaft brächte von den Geliebten, damit es Ihnen ein Bote würde hin zu der Geliebten! Ihre schnelle Einbildung webte aus den Wassern der Alster und dem sanften Lichte des Himmels einen Gürtel! — so glänzt, dachten sie, die mit der Unschuld verschwiferte Jugend! Sie wollten diesen Gürtel dem kleinen Boten geben, daß er ihn der Geliebten um die Augen bände!

Die Traurigen! Ach sie wollten in die Alster blicken — ob sie ein Letztes würde? Ob sie vergessen könnten?

Es war ein herrlicher Anblick! wie über uns der gewölbte Himmel von unzählbaren Sternen

Fig. 7. Opslag fra Adam Gottlob Detlef Moltke: *Reise nach Maynz*, Altona 1794-95.

arving til Bregentved, hvilket sikkert ikke har gjort forholdet mellem Adam Gottlob Detlev og dennes fader Magnus bedre.

Nu havde den gamle lensgreve imidlertid forlængst købt de slesvig-holstenske godser Nør og Grünholz til Magnus. Han samt hans mandlige arvinger var allerede 1774 blevet optaget i det schleswig-holsteinische Ritterschaft. Adam Gottlob Detlev overtog godserne omkring 1800 og solgte dem for at købe Nütschau. Han blev slesvig-holstensk godsejer – og gennemløb en ikke ualmindelig udvikling. I hans *Oden* og *Gedichte*, begge 1805, var tonen en anden; det fandenivoldske er væk og grevetitlen naturligtvis anført. Oderne er epigonale Klopstock-imitationer både stilistisk og indholdsmæssigt, hvad der i sig selv ikke implicerer noget brud med revolutionsbegejstringen, som Klop-

stock delte og holdt fast ved – og som kostede C. F. Cramer stillingen som professor ved universitetet i Kiel. Blandt digtene er de filosofiske i Schillers mæner og ånd de interessanteste. Også Moltke har nu annammet Kant, men betragter den analytiske fornuft som destruktiv, hvorimod digtekunsten kan skabe et ideal som regulativ idé. Som Goethe afviste Schiller revolutionen og udkastede i sine breve til hertugen af Augustenborg et program for menneskets æstetiske opdragelse til den frihed og myndighed, som det åbenbart ikke politisk var modent til. Også Moltke ville ikke mere revolution, men evolution – og han ville ikke mere det universelle, men hjemstavnen.

Den gale Moltke blev en normal godsejer – giftede sig med en Wibel von Wibelsheim og kort efter hendes død med hendes søster. Om somme-

ren besøgte han sine standsfæller på de omliggende godser, om vinteren boede han i Kiel og havde dér kontakt med professorerne ved universitetet. Han rejste meget, også sammen med ungdomsvennen Baggesen og levede i 1803-1804 længere tid i Italien, i Rom ca. trekvart år. Her sluttede han ven-skab med Wilhelm von Humboldt og Thorvaldsen, som han har skrevet et digt til. Han bestilte sin buste hos ham, der synes at have modelleret den i januar 1804. Samværet med Thorvaldsen behandler Else Kais Sass i bogen *Thorvaldsens Portrætbuster*, Kbh. 1963-65. Originalmodellen i kolossalstørrelse findes på Thorvaldsens Museum, medens et mar-moreksemplar var i slægtens eje til 1954 og nu står i Kunsthalle i Kiel.¹⁰ Den er iflg. Else Kais Sass hug-get af Thorvaldsens elev Camillo Landini (ca. 1776-1821) og er at betragte som et værk af mesteren selv, der altid gik sådanne arbejder efter og gav dem *the finishing touch*. Jeg skal tilføje, at Moltke foretog en rejse til Napoli sammen med Thorvaldsen, der for-ærede ham Asmus Jacob Carstens' (1754-1807) suite af tegninger, *Argonautertoget*, som sønnen Carl si-den solgte til Den kongelige Kobberstiksamling.

Moltke ville gerne have været dansk gesandt i Rom eller Napoli, men afslog anden ansættelse, vendte hjem – og blev slesvig-holstensk politiker, selvom han nu og da tænkte vemodigt på det kon-gerigske Bregentved, som han havde forskærtset. Som repræsentant for det slesvig-holstenske Ritterschaft tog han til Wien for – til Frederik VI's ærgrelse – at plædere for en slesvig-holstensk land-dag og for skattelettelser til godsejerne. Var Moltke blevet reaktionær?

Så enkelt er det ikke. Hans holdning, som han fremlægger i mange ordrige politiske skrifter og pamfleter, finder sit klareste udtryk i et sent skrift¹¹ tilegnet Niels Nicolaus Falck (1784-1850), der havde været huslærer på Nütschau, og hvis mere retsligt end tysknationalt prægede slesvig-holstenske hold-ning genfindes hos vor Adam. Hovedteserne er ikke ukendte:

Christian Is løfte 1460 i Ribe om, at Slesvig og Holsten »sallen bliven ewich tosamende ungedelt« er at ligne med det engelske magna charta. Det garanterer de to hertugdømmers uadskillelighed og stændernes ret til at bevilge skatteudskrivning. En ændring af Ribe-brevets retsstiftende magna charta kræver derfor enighed mellem kongen hhv. hertugen og stænderne hhv. landdagen. De danske

stænder har givet kongen enevoldsmagt, de slesvig-holstenske har ikke gjort det. Der er derfor tale om en ren personalunion mellem et absolutistisk rege-ret Danmark og et Slesvig-Holsten, som uretmæs-sigt er blevet påtvunget dette styre og nu søger sin ret i petitioner til kongen, til Wiener-kongressen og Det tyske Forbund, som Lauenburg og Holsten var medlemmer af – men ikke Slesvig.

Moltke argumenterer således ikke mere filoso-fisk, ud fra almene menneskerettigheder, men hi-storisk og »konservativt« ud fra de specifikke posi-tive rettigheder eller »friheder«, som stænderne uretmæssigt var blevet frataget af et absolutistisk styre. Ridderskabet er som stedfortrædende for alle Slesvig-Holstens indbyggere ikke et feudalt relik, men danner som parlamentet i England grobun-den for et demokrati, der vokser organisk frem og atter vil omfatte alle stænder. Landadelen, men altså ikke hofadelen, er folkets værn mod despoti og absolutisme.

Moltke havde altid været tysker i kongeriget, han forblev tysker i Hertugdømmerne, men også tilhænger af den danske helstat. Han døde så be-tids, at han blev sparet for nationale valg. Hans ene yngre broder Magnus (1783-1864) blev tysksindet slesvig-holstener og returnerede 1848 sit ridderkors til kongen, den anden, den Joachim, der var med ved Mainz, giftede sig med en Ellen Bruun Neer-gaard til Rønnebæksholm og blev således sjæl-landsk godsejer. Adams søn Carl (1798-1866) blev, skønt tysksproget opdraget, dansksindet konserva-tiv helstatsmand og vendte sig skarpt både mod de danske og de tyske nationalliberale. Han var en mand efter Christian VII's hjerte, dansk minister 1848 og 1864. Som konservativ modstander af de ejderdanske bestræbelser blev han i København betragtet med mistro som dansk slesvig-holstener, mens hans mere og mere tysk-nationale standsfæl-ler i Slesvig-Holsten allerede i 1847 betegnede ham som forræder og renegat.

Hermed har jeg skitseret Moltkes liv mellem København og Kiel, Bregentved og Nütschau, revo-lution og Ritterschaft og søgt at vise, hvorledes den excentriske revolutionære modernisme i Køben-havns tysk-danske milieu i slutningen af det 18. århundrede, i de første årtier i det 19. århundrede hos ham afløses af voksende rodfæstethed i Slesvig-Holsten, af en tidstypisk national og poli-tisk regionalisme, af et engagement for gammel ret

og for det, der var groet – den gamle lensgreve havde ikke behovet at udelukke ham fra arvefølgen. Og dog spillede livet ham et puds og gjorde ham til sidst igen til »der tolle Moltke«.

Det fremgår af *Dansk biografisk leksikon*, at den ikke mere revolutionære greve i et tredje og ret sent ægteskab giftede sig med en borgerlig frk. Caroline Hedevig Klüwer (1791-1873), en tobaksspinders datter – og tobaksspindere rangerede nærmest som arbejdsmænd, kunne ikke danne laug. Desuden flyttede han fra sit gods til Lübeck. Det synes ikke rigtigt at passe til hans efterrevolutionære liv, men gådens løsning er:

Moltke havde efter sin anden kones død 1812 taget tobaksspinderens datter til elskerinde. Et sådant arrangement har næppe været enestående på godserne, men havde i det 19. århundrede og for Moltke især en generende bismag af ancien régime. Det lykkedes da også for ham at holde det hemmeligt, skønt hun allerede 1816 fødte ham en søn, der fik efternavnet Adamson. Frøken Klüwer levede fortsat på hans gods, åbenbart som en slags selskabsdame, og kun hans søster synes at have vidst besked om forholdet. I hvert fald friede hans egen yngre søn Magnus, der var født 1805 og således 14 år yngre end frk. Klüwer, 1826 som tyveårig yngling til faderens elskerinde, som iflg. Pontoppidan gengældte hans følelser, men måtte forklare, hvorfor hun ikke kunne sige ja. Søn Magnus blev rasende og forlangte, at faderen nu skulle ægte frøken Klüwer, medens den ældste søn Carl lige så vredt insisterede på, at frøken Klüwer rejste omgående og selv ville slå sig ned på Nütschau for at holde faderen i ørerne.¹² Det ønskede den gamle Moltke bestemt ikke, men ville tværtimod beholde frk. Klüwer som elskerinde med sønnernes viden og accept. Han frygtede, at hele historien, hvis den kom ud, og naturligvis især et ægteskab ville kompromittere ham i hans standsfællers øjne, fordi det ikke svarede til de grundsætninger, som han offentligt i så lang tid havde prædikeret. Han var også bange for, at familien ikke ville acceptere frk. Klüwer som grevinde Moltke, at hun selskabeligt, socialt set ville blive uglest. Enden på det hele blev, at Adam Gottlob Detlev forlod godset, flyttede til Lübeck 1826 og overlod Nütschau til Carl. I 1827

giftede han sig med frk. Klüwer – og fik 1830 ved kongeligt patent lyst Adamson i kuld og køn som en greve Moltke med begrænset arveret.

Omstændighederne tvang altså Moltke til en sidste ›Tollheit‹, til at springe over sin konservative skygge og realisere den égalité, som han havde fordret i sin ungdoms rejsebog. Han gjorde det halvhjertet og ikke særligt elegant – men han gjorde det.

Noter

1. *Illustreret Dansk Litteraturhistorie* ved Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen. Bd. 2: *Det attende Aarhundrede*. Kbh. 1934, s. 733. Brevet er skrevet i Tremsbüttel (Holsten) til Pram 20.8. 1787 og er aftrykt og indsat i sin tematiske og kronologiske sammenhæng i August Baggesen: *Jens Baggesens Biographie*, bd. 1, s.133, Kbh. 1843.
2. J. W. Eaton, *The German Influence in Danish Literature. The German Circle in Copenhagen 1750-1770*. Cambridge 1929; Leopold Magon, *Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750-1850. Bd. I: Die Klopstockzeit in Dänemark*. Johannes Ewald. Dortmund 1926. Dette stort anlagte værk forblev en delvist uoverskuelig torso.
3. Jvf. Leif Ludwig Albertsen: *Holgerfejden* (= *Baggeseniana* II), Kbh. 1971 samt Ole Feldbæk og Vibeke Winge: »Tyskerfejden 1789-1790. Den første nationale konfrontation.« i Ole Feldbæk (udg.): *Dansk Identitetshistorie*, bd.2 med titlen *Et yndigt land. 1789-1848*, Kbh. 1991, s. 9-110.
4. »Ich mit Baggesen gegen Rahbeck, Heiberg, und ganze Schaaren ihnen subalternen Feinde alliirt, bestand einen Kampf; der, wenn er Baggesen traurige – mir fürwahr nur lustige Stunden gemacht [...] Wir besuchten einträchtiglich und fleißigst den Tripot; gaukelten unter Schauspielern, Musikern, Sängerinnen und Tänzerinnen herum, ließen die Pressen schwitzen unter lyrischdramatischen Manifesten und Antworten darauf; jeder Tag brachte eine neue Schlacht oder Scharmützel hervor. In dieser Vita di Cocagna, waren wir mit Groß und Klein gut Freund.« *Cramers Menschliches Leben*. 20 Stücke. Leipzig 1791-97. Vierzehntes Stück, 31. Juli 1794. S. 242. Jvf. også Heinrich Schwab: »Wie denk' ich noch des Festes.« Aufzeichnungen von Carl Friedrich Cramer anlässlich seiner Kopenhagenreise im Jahre 1787.« I: A. Beer und L. Lütteken: *Festschrift Klaus Hoertschansky zum 60. Geburtstag*, Tutzing 1995, s. 289-301; Sven-Aage Jørgensen: »Carl Friedrich Cramer: Ein verunglückter Nachzügler der Gesamtstaatskultur«. I: Heinrich Detering, Anne-Bitt Gerecke und Johan de Mylius:

Dänisch- deutsche Doppelgänger. Transnationale und bikulturelle Literatur zwischen Barock und Moderne. Göttingen 2001, s. 116-133.

5. Jvf. Sven-Aage Jørgensen: »Baggesen zwischen Holger Danske und Hermann dem Cherusker« i Stig Miss (udg.): *Thorvaldsens Museum, Bulletin* 1997, Kbh. 1997 s. 9-28

6. *Labyrinten eller Rejse gennem Tydskland, Schweitz og Frankrig ved Jens Baggesen.* I ny Retskrivning. Optrykt efter Udgave af 1792-93. Forlagt af P. Hauberg & Comp. og Jul. Gjellerup. København u.å. s. 258-259. Adskillige af de senere udgaver er stærkt redigerede.

7. Moltkes liv og produktion er kun skitseret i en artikel af K. F. Plesner; »Fra Baggesens Ungdomskreds. Cramer – Moltke – Spazier« i *Danske Studier* (1936), og biografisk udførligere beskrevet i en slægtshistorisk monografi af Axel Pontoppidan: *Adam Gottlob Detlev Grev Moltke til Noer, Grünwald og Nütschau*, Kbh. 1939.

8. Jvf. Knud Holsteins artikel om slægten Moltke, årgang 1991-93, s. 523-909, specielt s. 719.

9. Jugenderinnerungen des Königlich Dänischen Staatsministers Grafen Carl Moltke auf Nütschau. Hsl. i Rigsarkivet, Carl Moltke, arkiv 1811-83, arkivnr. 5976.

10. For henvisning til både bog og buste takker jeg Stig Miss.

11. Einiges über die Verfassung Schleswig-Holsteins und die Ritterschaft als in fortwährender Wirksamkeit bestehende Landstandschaft, Von Adam Graf von Moltke. Dem Freunde Herrn Professor Falk gewidmet vom Verfasser, Lübeck 1833.

12. Jvf. Axel Pontoppidan: *Adam Gottlob Detlev Greve Moltke*, s. 183. Fragmenter af familiens brevveksling i den kritiske periode findes i Rigsarkivet, forfatteren Adam Gottlob Detlev Moltkes privatarkiv, arkivnr. 5975, statmanden Carl Moltkes privatarkiv, arkivnr. 5976.

Resümee

In der Hauptstadt des dänischen Gesamtstaates lebten selbstverständlich auch deutsch und norwegisch sprechenden Untertanen des Königs. Während das Verhältnis zu den Norwegern aus bürgerlicher dänischer Sicht unproblematisch war, bildete »die deutsche Partei« am Ende des Jahrhunderts einen Gegenpol von teilweise aristokratischem Charakter und kosmopolitischem Gepräge. Neben den Reibungen gab es auch eine Symbiose, und zu den exzentrischen jungen »Genies« dieses Milieus gehörte neben dem blutarmen Jens Baggesen, der dänischer *und* deutscher Dichter werden sollte, auch »der tolle Moltke« als Vertreter des deutschsprachigen Hofadels. Adam Gottlob Detlef Moltke begeisterte sich wie Baggesen für Sterne und schrieb ein subjektivistisches, empfindsames und adelsfeindliches Buch voll von Digressionen mit dem Titel *Reise nach Maynz (zur Zeit des Bombardements)*. Obwohl seine revolutionäre Haltung seinen Zweig der Familie den Stammsitz Bregentved auf Seeland kostete, konnte er Güter in den Herzogtümern übernehmen und wurde als liberaler Vertreter der Standesinteressen der schleswig-holsteinischen Ritterschaft ein Verfechter der Selbständigkeit dieser Länder innerhalb der Monarchie. Sein Bruder schickte 1848 als deutschgesinnter Schleswig-Holsteiner sein dänisches Ritterkreuz an den König zurück, während der Sohn des »tollen Moltke« 1848 und 1864 als dänischer Minister den Gesamtstaat zu retten versuchte.